

Formanın müqəddəs sirri INTONASIYA VƏ SÖZÜN XARAKTERİ

**Ələkbər Salahzadə
bir gözəl deyim var:
elə bil gülü şeirə çə-
kirsən... Eldarın, hətta
həcmə çox kiçik icti-
mai ruhlu mətnlərində
da şeirin daxildəki di-
namika özünə yol açıb
ağlalalmaz yerləri
gəzib-dolaşır. Bu di-
namika çəmənləkdə
axışan suya bənzəyir.**

olsa, o şeirdəki detallar elə kombinasiya-
da düzür ki, Eldarın taleyinin hamı üçün
siri qalan moqamın açılır. Bolko də doğul-
duğu kondin xoritosi alınar. Bütün şəhirlər
mıslarında o enerji, o informasiya var, am-
ma külçə şəkildində. Şairin borcu deyil ki,
aşkarlaşdır üçün kodlar qoysun.

Elo şairlər var ki, müəyyən stereotiplərə
deyir yazırlar. Hətta istedadla yazılmış şeirlər
də ola bilər. Stereotiplərə yazmaq nə de-
məkdir? O deməkdir ki, insan əzabın, zillət-
nin, dördün içində olmayıb. Eldar Baxışda
həmin stereotiplər yoxdur. Ona görə də hazır
qəliblərə yazı bilmirdi. Daha doğrusu, heç
mütraciət də elmədi. Bu baxımdan, onun
güneyli yazıçımız Səməd Behrəngiyə bəsr
etdiyi poeması çox qoribo bir əsər idi. Eldar
Baxış başdan-ayağa özünü yazırdı. Bolko də
tanınmışı özünü yazırdı. Əslində, insan o
zaman yazmağa başlayır ki, içindəki adam
tanınır. Yaxşı şeiri yazan şairin arxasında,
yeni kadr arxasında onun tanınmadığı bir ox-
sarı dayanır. Şair kadr arxasından gələn səs
dinləyir və hansılarnı ki, başa düşür, anlaya
bilir, yazıya köçürür. Əsl şairin köçürmə-
dən başqa bir funksiyası yoxdur.

Zəminimizə, o, bütün yaradıcılığı boyu
deyə biləcəyi sözlərin böyük bir hissəsini
deyə bildi. Şair taleyi elə-bələ bir şey deyil.
Bolko elə son o yaşı ölməsin. Ölmələr
həmişə vaxt-vaxtında olur. Elə bil insanın
içindəsi zəngin bir saat var. O çalındısa,
Heminəyə çıxıb, o acol zəng səsindənsə,
son o səsli dəlməci dəyir gətirməsin. Qələm-
də müərikəb qurur...

Cavansir YUSIFLİ

*Saxlarım sarı gülü,
Gülüm hey,
Nevriməm ayrı gülü.
Gülüm hey...
Bağın var, bağın olum.
Gülüm hey,
Bu gülə qurban olum,
Gülüm hey.*

Bir də:

*...Sevgi nadi soruşmamın.
Baxın dağlara-dağlara...*

*Ay dada, boyuna qurban olum mən,
o günlür su kimi sovalda, gətdi.
Yağışdı - yağmadı, otu - bitmədi,
çiçəyi burmunda ovuldu gətdi...*

Poeziyada belodir - hər kəsə, hər bir orijinal şairə dildə bir cür danışmaq dili bir cür "oğurlamaq" qabiliyyəti verilir... Ancaq qoribodir, dilə necə yiyələnirson yiyəlon, sonda son sözü ölmür deyir. Gözlə motnlorə onun ayaq izləri düşür. Bax, şeirin əsl mahiyyəti burada gizlidir, həmin görünməyən izləri görən adam dünyada metafora, bənzətmə və bu tipli şeirin bədiyi bir yerə gətir, rəal həyatdakı dəyün düşmə kolof açılmağa başlayır. Şeirdə bu qat var, poeziya o qatdan başlayır...

Intonasıya... şairin ilk baxışda görünməyən, ancaq onun daxiliyi yüzdə-yüz, tam şəkildə ifadə edən bir kateqoriyadır. Bu monada Eldar Baxış həmin o həyat qüvvəsiylə dolu bir şair idi. Onun motnlorində nağıl yox, dastan yox, hardasa bir qaravəlli havası var. Bu dediklərimiz intonasıya adlı poetik kateqoriyanın empirik təsviridir. Yəni bununla kifayətlənmək olmaz. Intonasıya misra, yaxud bənzədici sözlərin düzülüşü və diktosidir. Heynənin ironik intonasıyası var, Mayakovsk-

kinin kalambur xarakterli intonasıyası. Intonasıya hadisəsində sözün xarakteri ortaya çıxır. Misraada sözlərin yerdoyması - yəni inversiya poetik sistem üçün xüsusi hadisədir. Orijinal intonasıya məlum şeir qəliblərinə qırılıb-dağıdır, onu yenidən doğur, yeni nizam yaradır. Puşkin sonet janrında bu oyunlan çıxarmışdı. Şeirdə əsl hadisə elə intonasıyadır. Svetaeyanın şeirində ibarə həmişə növbəti misraya keçməyə meyllidir, intonasıya ilə ötürülən həyocan tonu elə sıxla-sıxla gedir ki, sarsıntı və gözəlməzliklə üz-üzə durursan. Eldar Baxışda həmin o inversiya - sözlərin alt-alta yerdoyması, bir-birilə üz-üzə gəlib ayrılması, simmetriya, assimetriya yaratması xüsusi hadisədir. Intonasıya hadisəsi xüsusi olaraq qafiyə ilə bağdır. Göz qafiyəsi var, bir də qulaq, yəni eşitmə. Eldarda ikincisi əsasdır. Eşitdiyin səs assosiasiyalar yaradır, həmin intonasıyanın ötürüldüyü duyğunu tam açana qədər hərəkət edir. Masa-
lon:

*Sənə də düşsən mənim günümə,
Səmin göyün olsun, quşun olmasın.
İlahi, neyləsən, sən mənə elə,
İlahi, bu qızla işin olmasın.*

Eldarda alliterasiya və toklarlar da intonasıya hadisəsinə bəliroləyən ehtolardır.

Eldar dilə xüsusi baxışıyla gəlmişdi. Çünki hər şair - ayrıca bir dildir, yazmaq dilini ayrıca gürütüürdü. Bunu belə anlayacaq, dilimiz xoritosinin nə qədər geniş, ustuz-bəcaşız olduğunu bilirəm. Həm də "göz" məsələsi var. Yəni yuxarıda sadalanan ilk prinsip qarşılıq bir-birinə. Qafiyə həm də görünür yarıdır. Eldarəqədərki, elə Eldarın zamanındakı şairlərin bir çoxunda nədən sonra nəyin gələcəyini bilmək olur. Xüsusən qafiyələrdə. Şeir çox oxunmuş və bu tərbiyə artıq bizdə formalaşmış. Yangın xoşusu kimi hissə olunur. Eldar Baxışın qafiyəsində həmişə bir gözəlməzlik var və ondan da vaxt-cibi bu gözəlməz qafiyələr heç vaxt adam incitmir.

Onun əsəz müziyyotlarından biri də o idi ki, üroyinin və gözünün tutduğu şeylərə, özü də mühüm şeylərə ötri baxmaqla, adı predmetləri şeirin içinə gətirməklə, onun haqqında danışmağa münasib bildirdi. Misal üçün, onun Hadi haqqında şeiri var. Ölməyə yerləmək, ölümün üstünə yerimək məsələsi var. Onu oxuyanda mənim yadıma ilan haqqında məşhur əfsanə və Əli Korimın şeiri düşür. Əli Korimın şeirinin mahiyyətində bu durur ki, ilandakı o vəhşi ilham onu ölməyə sürükləyir. Bu - taleidir. Qaçılmaz bir şey. Eldar Baxışın da taleyində elə qoribo şeir vardı, gah ona uzun şeiri yazdırdı, gah faciələr yaşadırdı. Şairin taleyində onun mühüm ehtolə nədir? Ölmədən qaçış. Şair ölmədən qaça-qaça əslində, ona tərəf qaçdığıın formında olmur. İndi biz azadlıqdan çox danışırıq, ancaq əsl şair elə azadlıqdan da qaçır. Şairin taleyi əvvəl-axır faciəliyə bitir. İstəyir şeirindən ölməyə. Eldar Baxışın da bütün taleyi o yazdığı şeirlərin, bu dünyadan ayrılma tədüyə o ritmin içindədir. Bolko də çox böyük bacarığız

Hər bir, yox, bəlkə tokdonbir şairin yaradıcılığında elə şeylər, yaxud elə bir moqam olur ki, yaradıcılığın keçmiş və gələcəyini bir alın qırışın, bir dalğa sürüşməsinin içinə yığır, məsələn, Cəslav Milofşda (...Hayatdan // va alışıb-yanan bıçaqla bölünmüş // almadan sonra // hansı toxum sağ qaldı ki...), yaxud Anri Mişoda (Ölümlü sadırın qışını sovuğunda donarkən // göcünün tutduğu hər şeyə baxdın son dəfə // hərəkətlə // Bu soyuq baxışın nişangahında nə ki əsas deyildir // yox olub gedirdi bir anda // Ancaq onları düşməyir // ölümün belə yıxa bilmədiyi bəzi para şəfəci saxlamaq istəyirdim // Bir-bir // Dəniz-dənizi // qəpuh gedirdilər // nəhayət, hansısa əlfəhə yazıbnı hərflərə çevirdilər // elə bir əlfəh ki, başqa bir dünyada işləyə bilər // bəlkə...), digər simvolistlərdə olduğu kimi, yaxud italyan şairi Kvazimodada bildirdiyi, duyulduğu formada... Məsələ tam bu da deyil, bəzə bu qaribo, izahı çətin moqamın monəsi nədir? O moqamda yazılan nə varsa, başqa dillərə tərcümədə çox incə yanaşma və çox böyük dəqiqlik tələb edir, təbiiədir, bə, ancaq sən bütün bunlara yüzdə yüz əməl etdiyində o tərcümə etdiyən mətn başa şeylərə çevrilir (bu monada, şeir tərcüməsində bir hodd var, - dəqiqliyə gətдикdə, monalar olından sürüşüb gəlir, çünki şeirin, onun içində aldığı duyğuların müstəvisi həm var, həm də yoxdur, bir zəklə, sürüşkondir... yəni orijinal mətn səndan ona nələrisə qatmağını istəyir -) və bu çevrilmənin qarşısını ala bilmərsən, çünki o nəso səndən də o yana adlayar, həmin spontan məni və onun gətirdiyi enerji daha sonrala başqa şairlərin yaradıcılığında əksini tapır, yəni əslində o (-), tərcümə edir, bu monada poeziya həmişə özündən əslilə olmayaraq deyidin (səndən əvvəl yaranan) sözlərdə, o sözlər çəkisizlikdə yaşar, məniyə çevrildikdən sonra söz ədico qəbil olar... Bu monada, məsələn, Eldar Baxışın mətnlərinə oxuyanda həmişə bu hissə yaşamaqlı olursan, və qədər orijinal üslub, çox fərqli sintaksis, nitqin, verballığın yaratdığı enerjinin və qədər sürəklə və siri şəkildə sirayət etməsi... ana dilimizə başcaşa yaradılan mətnlərdəki o qəfil meydana gəlon, şairin özündən əslilə olmayaraq deyidi və özünün də bir ömür yazı də sala bilməyi nəsoqlar... Eldarın sintaksisində zühür edir, və... həmin siri-xudala olan enerji şairin taleyində uçurumlar yaradır, bir siri qəbil edib yaşamaq dəhəstədir...

Ələkbər Salahzadədə bir gözəl deyim var. *Elə bil gülü şeirə çəkirsən...* Eldarın, hətta həcmə çox kiçik ictimai ruhlu mətnlərində də şeirin daxildəki dinamika özünə yol açıb ağlalalmaz yerləri gəzib-dolaşır. Bu dinamika çəmənləkdə alışan suya bənzəyir. Onun "Yığın havaları" silsiləsi var. Eldar düşünən içindəki sösi canlandırma bildirir. Bəlkə bunu eşitirdin də. Könlü budəğində oturan quşun səsindən su damcılarıdır bolko...

*Gül ulduz, mənə qaldı,
Gülüm hey,
Qaldı-qaldı saraldı,
Gülüm hey...*